

dc_838_14

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Tóth Valéria

**Személynevek és helynevek
rendszerkapcsolatai a régi magyar nyelvben**

Debrecen, 2014

dc_838_14

1. A kutatási feladat

A tulajdonnév nyelvi univerzálé, azaz minden ismert nyelvben megtalálható. A tulajdonnév minden valószínűség szerint antropológiai univerzálé is, azaz egyidős lehet az emberrel. Ilyen módon pedig a tulajdonnevek nemcsak a legelemibb részei az emberi nyelveknek és kultúráknak, hanem ráadásul azok minden történeti korszakában jelen is vannak. Az egyes tulajdonnévfajták ősisége természetesen nem tekinthető egyetemesnek, hiszen feltétlenül vannak közöttük fiatalabb névfajták is, afelől azonban nincsenek kétségeink, hogy a két legjelentősebb tulajdonnévfajta, a helynevek és a személynevek a kezdetektől részei az emberi nyelvnek és kultúrának.

Munkámban arra vállalkoztam, hogy e két tulajdonnévfajtának a magyar nyelvben megfigyelhető rendszerösszefüggéseit feltárjam. Vizsgálataim kronológiai hataraként alapvetően az ómagyar kor időszakát jelöltem meg mint a magyar személy- és helynévrendszer alakulásában meghatározó korszakot; ezt az időhatárt azonban nem kezeltem mereven, s bizonyos elméleti kérdések, történeti változási folyamatok bemutatásakor akár máig kitoltam azokat. Ennek az intervallumnak vannak olyan metszetei (főképpen a korai ómagyar kor időszaka), amelynek nyelvi története — más közvetlen forrásanyag híján — szinte kizárólag mint a személynévi és helynévi adatok története ragadható meg. Az egyoldalú forrásadottságok ráadásul nemcsak a nyelvi jelenségek vizsgálatának lehetőségeit korlátozzák ilyen módon a tulajdonnévi elemek vizsgálatára, hanem mindez egyes történeti kérdések feltárását is alapjaiban érinti. A történettudománynak az Árpád-korra vonatkozó kutatásai sem nélkülözhetik tehát a tulajdonnevek vallo-mását, s ebből adódóan mindkét történeti diszciplína alapvető érdeke az, hogy e nyelvi elemcsoport korszerű, a modern kori tudományosság elméleti igényeit is kielégítő feldolgozásban részesüljön. E feldolgozás mindazoknak a névelméleti kérdéseknek a tisztázását is megköveteli, amelyek kapcsán (főleg a névadás és a névhasználat körülményeit illetően) a történeti névkutatás mindmáig nem jutott konszenzusra.

A személynevek és a helynevek rendszerkapcsolatait a személynevek felől közelítve mutattam be dolgozatomban. A személynevek általános névelméleti kérdéseiről szólva — HOFFMANN ISTVÁN nyomában járva — kidolgoztam egy olyan leírási keretet, amely kognitív-pragmatikai megközelítésben tárgyalja a személynevek rendszerét. Ezekre az elméleti alapokra építve végeztem el aztán az ómagyar kor személynévrendszerének a leírását. Egy újfajta, funkcionális szemléletű rendszertani leírást azért láttam

szükségesnek létrehozni, mert ez a szemlélet illeszkedik szervesen ahhoz a megközelítéshez, amely a helynevek vizsgálatát immáron évtizedek óta meghatározza. A két tulajdonnévfajta rendszerkapcsolatait pedig megítélésem szerint akkor tárhatjuk fel sikerrel, ha a személynéveket és a helyneveket — tekintettel persze a különbségeikre — azonos leírási keretben, azonos szemlélettel kezeljük.

2. Az elvégzett vizsgálatok, a feldolgozás módszerei

2.1. Munkámban empirikus alapú, funkcionális szemléletű névelméleti feldolgozásra vállalkoztam. Konkrét névkorpuszra építő vizsgálatokat végeztem, s ezeket az általános névelméleti ismereteinkkel szembesítve határoztam meg az ómagyar kori névrendszer összefüggéseit. Mindeközben arra is figyelmet fordítottam, hogy a nyelvi jelenségekhez az adott korszakban milyen külsődleges háttérkörülmények szolgáltatták az ún. „társadalmi erőteret”, azaz mi történt egyidejűleg a nyelven kívüli szférában. Ezek a tényezők ugyanis a névadást és névhasználatot mindkét tulajdonnévfajta esetében éppúgy befolyásolták, mint ahogyan a névadatoknak a forrásokbeli rögzítésében is szerepet játszottak. A nevek értékelése kapcsán ebből következően nagyobb hangsúlyt kell véleményem szerint fektetnünk az ún. humán tényezőre is, vagyis arra, hogy a dokumentumoknak a megszővegezői, maguk az oklevélírók milyen szinteken avatkozhattak be nyelvileg az írásművek szövegébe. Ez a körülmény ugyanis a források személy- és helynévi adatainak értékelését nem kis mértékben befolyásolja.

A történeti névkutatás (és a tulajdonnévi szórványokat hasznosító más történeti diszciplínák) számára a forrásanyagot elsősorban az oklevelek, kisebb arányban a történeti munkák (geszták, krónikák) szolgáltatják. A források többnyire latin (ritkábban görög) nyelvű szövegében előforduló tulajdonnévi elemek valós, beszélt nyelvi használati értékének a felfejtését a történeti névkutatás egyik legfontosabb feladatának gondolom, hiszen e nyelvi elemek minden további felhasználásának ez az előfeltétele. Az írott formákat már pusztán azért sem azonosíthatjuk valamiféle mechanikus megfeleltethetőség jegyében a beszélt nyelvi valósággal, mert az oklevelek megszővegezői az írásbeliség egyes korszakaiban többnyire jól megragadható szabályokhoz, egyre határozottabban kitapintható, európai háttérű oklevélírói normákhoz alkalmazkodtak akkor, amikor a vulgáris nyelvű elemeket az oklevelek latin nyelvű szövegében rögzítették. A tulajdonnévi szórványok értékelésének első lépéseként ezért azokat a fogódzókat szük-

séges megragadnunk, amelyekre támaszkodva az írott forma mögött rejlő beszélt nyelvi valóságot megismerhetjük.

Az elméleti háttér az értekezésemben kifejtett névtudományi kérdésekhez a funkcionális nyelvszemlélet biztosítja, az a megközelítés, amely a névkutatás számára általában véve is mint a leginkább célravezető leírási keret jelölhető ki. E szemlélet a névhasználók, a névviselők és a nevek hármasságából közelítve a rendszertani leírás fő pólusait, összetevőit is egyértelműen meghatározza. A funkcionális nyelvészet elméleti alapjai a személynév- és a helynévkutatás hagyományaihoz is jól illeszkednek, s ezáltal az a gazdag tudománytörténetileg felhalmozott ismeretanyag, amely a magyar tudományosságban e téren egybeállt, új megvilágítást kaphat.

2.2. Dolgozatom két nagyobb egységből áll, amelyek között — az említett elméleti keret azonossága mellett is — a vizsgálati módszerekben, illetve a kifejtés részleteiben mutatkoznak eltérések. A személynévvel foglalkozó fejezetekben ugyanis nagyobb hangsúlyt fektettem az elméleti háttérre, itt ugyanis magát a leírási keretet is fontosnak tartottam széleskörű megalapozással és indoklással kifejteni. A helynevek esetében ettől azért tekinthettem el, mert e tulajdonnévfajta kapcsán a funkcionális megközelítés jó ideje érvényesül a névkutatásban.

2.2.1. Az ómagyar kori személynévrendszer leírását mindenekelőtt általános névelméleti kérdések tisztázásával igyekeztem megalapozni. Ezt megelőzően kitértem arra is, hogy miképpen határozhatjuk meg a forrásokban ránk maradt személyjelölő szerkezetek nyelvi és történeti forrásértékét: melyek azok a személynév-történeti vagy történettudományi problémák, amelyek feltérképezéséhez az oklevelek személynévi adatai megnyugtatóan felhasználhatók, és melyek azok, amelyekre vonatkozóan viszont ez a nyelvi anyag nem nyújthat megfelelő támpontokat, sőt a nem kellően óvatos értékelésük adott esetben súlyos tévedések kockázatát is magában rejt. A források adatainak értékelését nagyban segíthetik az általános személynév-elméleti ismereteink. Ezzel összefüggésben egyrészt arra érdemes rámutatnunk, hogy a személynév mint tulajdonnévfajta milyen rendszerszerű jellemzőkkel rendelkezik, ennek a rendszernek miképpen befolyásolja aztán a funkcionálását és a változását is a kulturális meghatározottsága; másrészt pedig azt kell hangsúlyoznunk, hogy a személynévadásnak és a személynévhasználatnak melyek azok az univerzális pragmatikai és kognitív tényezői, amelyek ismeretében a névrendszer bármely történeti korszakának jellemzői leírhatók.

A személynévrendszer társadalmi-kulturális determináltságából is adódóan nem hagyhatók figyelmen kívül végül a névadás és a névhasználat szocioonomasztikai aspektusai sem: a mai névadás és névhasználat terén megfigyelhető szociális természetű eltérések (pl. társadalmi rétegek, vallás, nemek szerinti névhasználati szokások) ugyanis minden valószínűség szerint éppúgy meglehettek az ómagyar korban is, s az egy-egy névviselőhöz kapcsolódó névfajták és névegyedek névszociológiai értékében is bizonyára jelentkeztek különbségek.

Általános névelméleti alapokról közelítve nagyobb eséllyel ragadhatjuk meg az írott forrásainkban fellelhető személyjelölő szerkezetek mögött rejlő korabeli beszélt nyelvi valóságot is. Ehhez azt érdemes figyelembe venni, hogy az egyes személynévfajták rögzítésére az oklevelekben más-más latin nyelvű szerkezetsablonnal éltek a nótáriusok, s az e téren kitapintható elmozdulások nemcsak azzal vannak összefüggésben, hogy a névrendszerben s az egyes névviselőkhöz kapcsolódóan újabb személynévfajták jelentek meg (például a nexusnevek közé tartozó családnevek s egyidejűleg a névszerkezetek használata), hanem azzal is, hogy maguknak a szerkezetsablonoknak a használati szabályai is módosulhattak idővel. Emellett az oklevélíró nyelvi beavatkozása ugyancsak több szinten okozhatott (pl. egyes névfajták latinizálásában) sajátos írott nyelvi megoldásokat. A források személyjelölő szerkezeteinek pontos névhasználati értékelése ezért mindenekelőtt azt kívánja meg, hogy az oklevélíró nyelvi lenyomatát a névhasználat más rétegeiről leválasszuk.

2.2.2. A névelméleti megalapozást követően az ómagyar kor személynévrendszerének funkcionális szemléletű leírására vállalkoztam. E leírás vezérfonalául a személynévfajták szerint történő bemutatást választottam, mégpedig azoknak a névrendszerben történő valószínű megjelenését, egymásra épülését követve. A személynévvadásban legősibbnek tekinthető *sajátosságjelölő nevek* típusa — amely a névviselőt valamely jellegzetes tulajdonsága alapján nevezi meg — valójában végigkíséri a nyelv történetét mindmáig, legfeljebb az egy-egy időszakban jellegzetes szemantikai típusaiban mutatkoznak eltérések. E névfajta bemutatása során — a funkcionális megközelítésből is adódóan — nagy hangsúlyt kapott a szemantikai jellemzőknek a részletes kifejtése, illetőleg a névfajta rendszertani leírása. Mivel pedig a személynevek rendszerében a sajátosságjelölő nevek típusa az első olyan kategória, amelynek létrehozásában helynevek is részt vesznek, itt nyílt elsőként alkalom arra, hogy a két tulajdonnévfajta szerteágazó rendszerkapcsolataiban az első meghatározó sarokpontokat kijelöljem.

A névrendszerben a sajátosságjelölő nevek mellett a — részben az előbbi névfajtából, részben pedig más nyelvek személynéveiből táplálkozó — *referáló személynévek* jelentek meg a legkorábban. E személynévfajta esetében a nyelvi-etimológiai rétegek egymásra épülése, ezek kronológiai és névszociológiai összefüggései érdemelnek figyelmet mint olyan tényezők, amelyek a névfajta helynevekbeli részvételét is erőteljesen meghatározzák.

Mivel a társadalmak többségében a genetikus kapcsolatoknak meghatározó közösség-szervező szerepük van, a genetikus-társadalmi összetartozásnak a kifejezésére az egyes kultúrákban a társadalmi szerveződés bizonyos fokán önálló személynévfajta is kialakul(hat). Ezt a valójában a névviselőhöz egyfajta automatikus hozzárendeléssel kapcsolódó névfajtát, a *nexus-neveket* a magyar névrendszer történetében is megtaláljuk, mégpedig nemcsak a családnevek, hanem a nemzetségnevek kategóriájában is. A kettő közül korábban jelentkező nemzetségnevek használati értékében és kronológiai jellemzőiben, valamint nyelvi megformáltságában és a rendszertani helyének kijelölésében annyi a vitás pont, hogy a névfajta részletes, alapos feldolgozásának időszerűségéhez aligha férhet kétség. A családnevek mint a másik jellegzetes ómagyar kori nexusnévfajta problematikája az előbbivel a legszorosabban érintkezik: mégpedig nemcsak funkcionálisan, hanem egyfajta kronológiai egymásutániségot is mutatva. A nexusjelölő személynévek egyes típusainak létrejöttében a helynevek ugyancsak fontos lexikális kategóriaként vehetők számításba.

Az *affektív nevek*-hez mint másodlagos személynévfajtához valamennyi fenti alapnévfajta forrásbázisul szolgál, és vélhetően szintén ősi kategóriáját képviseli a személynévrendszernek. A névfajta kapcsán a legtanulságosabbnak kétségkívül a funkcionális természetű kérdések mutatkoznak, de emellett az efféle elnevezések létrehozásában szerepet játszó morfológiai eszközök vizsgálata sem kerülhető meg. Ezek a problémakörök ráadásul névelméleti szempontból ugyancsak lényegesek.

2.2.3. A személynévek és a helynevek rendszertani összefüggéseit a helynevek felől olyan módon közelíthetjük meg, hogy azokkal a helynévstruktúrákkal foglalkozunk, amelyek személynévi lexémát tartalmaznak. Az általános elméleti kérdések e tulajdonnévfajta esetében részben más problémákat hoznak elő, mint amelyekre a személynéveknél ki kellett térnem, ez a két kategória részben eltérő nyelvi és nyelven kívüli természetéből is közvetlenül adódik. A személynévi helynevek gazdag előzményirodalmát s abban a nemegyszer vitatható állásfoglalásokat látva az itteni feldolgozás során olyan nézőpontot igyekeztem választani, amely az eddigi névkutatás

közelítésmódjára nem volt jellemző: a személynévi alapszó ügyét állítottam a középpontba, és emellett a helynévadásban az egyén szerepére s a névadási aktus tudatos voltára a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt fektettem. Ilyen alapokra támaszkodva értékeltem át a történeti helynév-tipológia legfőbb elméleti sarokpontjait és gyakorlati eredményeit is, és fogalmaztam meg azokat az elveket, amelyekre megítélésem szerint egy nyelvi alapvetésű helynév-tipológia sikerrel építhet.

A személynévi alapszót tartalmazó helynevek típusait névstruktúrák szerinti rendben haladva láttam célszerűnek bemutatni. Külön fejezetben foglalkoztam egyrészt a formáns nélküli személynévi helynévadás szerteágazó, történész és nyelvész szakembereket egyaránt régtől foglalkoztató problematikájával, kitérve ennek során a névtípus több olyan kérdésére is, amely ezidáig kevésbé vonta magára a névkutatók figyelmét. Részletesen tárgyaltam emellett a helynévképzéssel, illetőleg az összetétellel alakult személynévi helynevek kérdéskörét is. A személynévi helynevek szerkezeti típusai a gyakoriságuk, kronológiai viszonyaik, a bennük előforduló személynév-fajták sajátosságai alapján egyaránt jelentős eltéréseket mutatnak, amelyek felderítése éppen az együttes vizsgálatuknak köszönhetően valósulhat meg a leghatékonyabban.

3. Eredmények

3.1. A történeti személynév-kutatás alapkérdéseiben három fő téma köré rendezve fogalmaztam meg válaszokat. Abból az alapvető tételből kiindulva, hogy a középkori latin nyelvű források magyar személyjelölő szerkezetei fontos tanulságokat hordoznak magukban a régi magyar nyelvre és névrendszerre vonatkozóan éppúgy, mint a nyelven kívüli szféra jó néhány területét illetően, mindenekelőtt arra igyekeztem rámutatni, hogy mely pontokon értékelte túl a tudományos kutatás e nyelvi elemcsoport vallomását, és fogalmazott meg rájuk alapozva válaszokat olyan kérdésekre, amelyek megválaszolására a források személyjelölő szerkezetei önmagukban nem alkalmasak. E kritikus kérdések között nemcsak nyelvi természetűek (a személynévi adatok funkcionális értékével, egy-egy névfajta kronológiai jellemzőivel kapcsolatosak stb.) vannak, hanem igen gyakran előkerül a szakmunkákban az oklevelek személynéveinek történeti forrásértéke, főképpen etnikai azonosító szerepe is. Amíg ezekben a kérdésekben csak mérsékelten számíthatunk a források személynévi adataira, a névrendszer történetének más aspektusai viszont

(pl. a rendszer struktúraváltásai, állományi összetétele, a latin szerkesztés-sablonok funkciója stb.) eredményesen vizsgálhatók általuk.

A személynévadás és személynévhasználat névelméleti kérdéseit áttekintve elsősorban arra mutattam rá, hogy a személynévek mint nyelvi jelek maguk is strukturált rendszert alkotnak, s a funkcionálásukat és a változásait is a rendszerkapcsolataik határozzák meg. Ez a rendszer ugyanakkor erősen ki van téve a nyelven kívüli tényezők befolyásának, változásai igen gyakran kulturális változások függvényei. A névadás körülményeinek (a pragmatikai tényezőknek) a feltárásakor elsősorban azt kell szem előtt tartanunk, hogy a névadás nem tanulmányozható a névadó és névhasználó közösségek kommunikációs szükségleteinek figyelembevételével nélkül (amit persze igen gyakran kulturális-társadalmi tényezők határoznak meg). A személynévadás pragmatikai körülményeiről szólva mutattam be ezért azt, hogy bizonyos nyelvi elemek mint személynév-fajták milyen körülmények, feltételek révén rendelődnek hozzá az adott személyhez mint néviselőhöz. Ennek alapján különíthetem el a személynévek rendszerében az egyes alapnévfajtaikat: a *listaneveket*, az *automatikus neveket*, a *kredált neveket*.

A személynévhasználatot a *személynév-kompetencia* mint kulcsfontosságú kognitív-pragmatikai tényező minden korban alapvetően meghatározza. Mivel pedig az ómagyar kori névadási rendszer is hasonló alaptörvényszerűségek mentén működött, mint a mai, a névhasználat legfontosabb jegyének kell tekintenünk ebben a korban is azt, hogy az egyének egyidejűleg több nevet is viseltek. Ugyanígy az ómagyar kori személynévhasználatához juthatunk közelebb akkor is, ha a névhasználat kognitív tényezőit mérlegeljük. A funkcionális nyelvszemlélet felfogásához igazodva a személynévrendszer működését és a névhasználat jellegzetességeit egy szélesebb, kognitív, szociokulturális horizonton megjelenve vizsgáltam, mégpedig három összetevő síkján: a névhasználók, a névvel megjelölt egyének és a nevek vonatkozásában. Ennek keretében olyan alapfogalmakat vezettem be és definiáltam, mint a *genetikusan és szociálisan szerveződő névközösség*, illetőleg a *mentális tábló* fogalma. Az előbbi azért lényeges, mert a személynévadás és -használat minden aspektusát ebben a vonatkozási rendszerben értelmezhetjük. A mentális táblón pedig az egyén személyes viszonyainak a mentális leképeződését, megkonstruálását magában foglaló, folyton változó hálózatot értem, amelynek a személyek közötti relációk, a személynévadási modellek, sémák, valamint maguk az egyes elnevezések egyaránt a részét képezik.

Funkcionális-kognitív szemlélettel, azaz a névfunkciókra tekintettel az előzőekben meghatározott alpnév-fajtákat a következő terminusok jelölik: *referáló nevek*, *nexusnevek*, *sajátosságjelölő nevek*. Az alpnév-fajták mellett ugyanakkor egy másodlagos személynév-fajtát is elkülönítettünk: az előbbiekből keletkező *affektív nevek* (pragmatikai síkon: *módosított nevek*) típusát. A névadás és névhasználat kognitív tényezőire rávilágítva fejtettem ki továbbá a *névmintáknak* a névadásban betöltött szerepét s ennek a különféle értelmezési szintjeit.

Ezekre az általános névelméleti megfontolásokra támaszkodva megítélésem szerint jó esélyeink lehetnek arra, hogy a forrásokban jelentkező személyjelölő szerkezetek névszociológiai értékéhez különböző fogódzók segítségével közelebb juthassunk. E fogódzók között nagy súllyal vannak jelen a korabeli helynévi adatok, és hasonlóképpen biztosan alapozhatunk az általános személynév-elméleti tényezőkre, valamint a mai névrendszer tanúságára is. Szem előtt kell továbbá azt is tartanunk, hogy az előttünk álló források jobbára a jogi írásbeliség dokumentumai, amelynek az ómagyar korban éppúgy megvoltak a maga szabályai, ahogyan megvannak ezek a mai viszonyok közepette is. Ezekhez a normákhoz pedig a dokumentumok készítői, az oklevelek lejegyzői jobbára következetesen tartották is magukat, ami a képzésük során elsajátított közös ismeretek révén valósulhatott meg ennyire egységes és az európai oklevélírói gyakorlatba is szervesen illeszkedő formában.

3.2. A történeti személynév-kutatás alapkérdéseinek a tisztázása után vállalkozhattam arra, hogy az ómagyar kor személynév-rendszerének a leírását elvégezzem. Ennek keretében nemcsak azt tárgyaltam, hogy milyen főbb jellemzői vannak az egyes személynév-fajtáknak, hanem ezzel szerves összefüggésben azt a folyamatot is igyekeztem felvázolni, amelynek során a személynévrendszer egyes részszerkezerei kiépültek. Noha a leírás során az ómagyar kor viszonyai álltak a középpontban, a történeti ívet minden névfajta kapcsán a mai névrendszerig kifutóan megrajzoltam.

A sajátosságjelölő nevek a magyar személynévrendszer legkorábbi dokumentált időszakától (a 10. századtól) kezdődően adatolhatók a forrásokban, s névelméleti megalapozottsággal e személynév-fajta egyedeit az írásos korokat megelőző időszakra, az ősmagyar korra vonatkozóan is biztosan feltételezhetjük (a névfajta egyes kronológiai síkjaihoz lásd 950–51 k.: *ἀρπαδῆς* [árpad(i)], 1184: *Cucendi* [kökén(y)di], 1264/1305: Nicolaus dictus *Tukus* [tökös], 1478: Ambrosio *Thorma*). E személynév-fajta moti-

vált, leíró jellegével szemben a referáló nevek a személyneveknek csupán a legelemibb funkciójával rendelkeznek: azonosítják az elnevezettet anélkül, hogy ehhez a szerepkörükhöz más funkciók (pl. jellemzés, leírás stb.) társulnának. E személynév fajta forrásbázisául egyrészt a magyar nyelv jövevényszemélynevei szolgálnak: pl. *Ákos, Bogislav, Hedvig, Péter*. A referáló személynév fajta emellett folyamatosan kap elemeket a nyelv saját személynévállományából is: az adott nyelv sajátosságjelölő nevei ugyanis — minthogy az új nevek keletkezése mindig a meglévő névrendszer árnyékában működik — nemcsak a modelljükkel, hanem önmagukban is egyre inkább mintává, azaz valójában egy fajta lista, szómező elemeivé válnak. E két személynév fajta viszonyrendszere maga is jelentősen átalakul az évszázadok folyamán (főképpen a kereszténység felvételét követő rendszer-tani átstrukturálódás eredményeképpen), de jelentős eltolódást figyelhetünk meg az egyes referálónév-rétegek arányának alakulásában is. Megjelent ugyanis a névrendszerben egy olyan referáló szerepű névtípus, az egyházi nevek kategóriája (pl. 1055: Signum *Benedicti* archiepiscopi, 1138/1329: mansiones servorum ... *Stephan, Martin, Dienis*), amely presztízsbeli fölénye folytán a névválasztásra jelentős hatást gyakorolt, különösen azt követően, hogy a kereszttségben minden személy kötelező jelleggel egyházi nevet kapott. A személynévrendszer ezen mozzanatában fedezhetjük fel a hivatalos névviseléshez vezető út első állomását. Ez a körülmény valójában a névhasználat más szintjére helyezte a korábbi névadást és névhasználatot karakterében jórészt meghatározó sajátosságjelölő neveket.

A társadalom, a kultúra fejlődésének egy bizonyos szintjén aztán megjelent a névrendszerben a nexusjelölő nevek kategóriája, előbb a nemzetségnevek, majd a családnevek formájában. A középkori források nemzetségjelölő szerkezeteinek valós használati értékét a névtörténeti szakirodalom többnyire megkérdőjelezi, s pusztán az írásbeliségben jelentkező szerkezeteket lát az 1208: pristaldum ... *Theodorum de genere Opuz*, 1254: Johannes filius Nicolai fratris Vgrini *de genere Chak* típusú személyjelölő szerkezetek *de genere Opuz, de genere Chak* nemzetségleírásaiban. A nemzetségnevek problematikáját — éppen a vitás kérdések miatt — széles alapokra helyezve mutattam be a dolgozatomban, a névfajta rendszerbeli helyének kijelöléséhez, tipológiai jellemzőinek, beszélt nyelvi (lexikális-morfológiai) alkatának meghatározásához nem csupán a jelenség nyelvi sajátosságait igyekeztem objektíven mérlegelni, hanem azokra a társadalom- és birtoktörténeti körülményekre is rámutattam, amelyek a nemzet-

ségnevek megjelenését, majd a 14. századtól kezdődő fokozatos eltűnését megmagyarázhatják. A két nexusnévfajta, a nemzetségnevek és a családnévek szoros rendszertani összefüggései mutatkoznak meg abban, hogy a nemzetség mint tágabb rokonsági-kapcsolati rendszer helyét külsődleges tényezők folytán egyre inkább átveszi a közvetlenebb, szűkebb kapcsolati rendszer, a család, s ugyanígy váltja fel — nyelvi síkon követve mintegy a történeti folyamatot — nexusnévként a nemzetségnevet a családnév.

Az affektív nevek funkcionális értékét, kognitív-szemantikai tartalmát a névadó-névhasználó és a megnevezett személy közötti valamilyen érzelmi viszony határozza meg. A nevek efféle funkcionális jellemzőire a történeti forrásokban azonban csak igen ritka, szerencsés véletlenek folytán derülhet fény (pl. 1525: *nobilis condam domine Katherine alias Czompokathko vocate filie olim Iohannis similiter Czompo*), ezáltal pedig a neveken gyakran feltűnő képzőelemek, morfológiai eszközök funkciójáról sem nyilatkozhatunk egyértelműen. A névrövidítés (pl. 1211: *Pet*, 1211: *Jac*) és a névképzés (pl. 1256: *Petew*, 1244/1346: *Jakou*) mint jellegzetes morfológiai műveletek a mai affektív-név-használatra nagy mértékben jellemzők ugyan, ám ez a körülmény önmagában nyilvánvalóan nem jogosíthat fel bennünket arra, hogy az ómagyar kor forrásaiban feltűnő *Pét*, *Ják*, *Pető*, *Jákó* neveket affektív funkciójú elemeknek minősítsük, s például a latin *Petrus* ~ magyar *Péter* alapnévnek az Árpád-korból ismert 33 származéknevét (pl. *Pet*, *Pete*, *Peta*, *Pető*, *Petk*, *Petka*; *Petre*, *Petra*, *Petres*, *Peteny*) becézőnevekként, a képzőjüket pedig becézőképzőként tartsuk számon. Az aktuális névhasználatban némelyek közülük valóban betölthettek ilyen szerepet is, míg mások referáló szerepű elnevezésekként kapcsolódtak a viselőjükhöz.

A személynévrendszerben két személynévfajta kialakulásában játszottak szerepet helynévi lexémák: a sajátosságjelölő nevek és a nexusnevek körében (bár az utóbbi rendszertani értelemben sajátosságjelölő személynévek közvetítésével valósulhatott meg). A *Baracska*, *Hegymegi*, illetve a *Nádasd*, *Németi* helynévi elemek az 1436: *Andreas Baraczka*, 1334: *Nicolai de Hegmegy*; az 1315: *Ladislaus de genere Nadasd*, 1240/1244/1325: *Hendre de genere Nemty* említésekben mindig lokális természetű viszonyra (származási vagy lakóhelyre, illetve birtokra) utalnak, s morfológiai tekintetben vagy *-i* névformánssal ellátott, vagy formáns nélküli helynévi lexémát tartalmaznak.

Az ómagyar kori személynévrendszer és az egyes személynévfajták leírásakor a névrendszer kiépülésének a folyamatát, annak az itt alkalmazott

keretben való értelmezését is érintenünk kell. Az ómagyar kor első évszázadaiban előttünk álló személynévrendszer — minthogy sajátosságjelölő és referáló személynéveket egyaránt tartalmazott — *kétbázisú szisztéma-ként* fogható fel, és ezt a jellegzetességet valószínűleg érvényesnek tekinthetjük az ezt megelőző időszakra vonatkozóan is. A társadalmi berendezkedés egy bizonyos szintjén aztán megjelent a magyar személynévrendszerben a nexusnevek kategóriája is, s ezzel a névrendszer *hárombázisúvá* alakult át. A családnevek mint nexusnévfajta létrejötté ugyanakkor nemcsak a személynévrendszerben általában, hanem az egyének személynévhasználatában is további fontos strukturális változásokat eredményezett. E személynévfajta megjelenése ugyanis az egyes névfajtáknak a szerkezetekben való használatával is együtt járt (pl. 1399: Abraham *Zekwepether*, illetve az 1353: *Egrimi halhaza* típusú helynevek személynévi előtagjai is szemléltetik ezt). A névformákat az itt alkalmazott fogalmi keretben úgy írhatjuk le a legeredményesebben, ha a szerkezetüket a bennük lévő alapnévfajták alapján határozzuk meg és elemezzük. Ez azt jelenti, hogy annak megfelelően beszélhetünk a névformák egy-, két vagy háromrészes voltáról, hogy bennük hány alapnévfajta jelenik meg.

Egy ilyen leírási keret azért lehet sikeres, mert áttekinthetővé tehető a formális és informális helyzetekben alkalmazott névformák különben igen bonyolult jellegzetességei, összemérhetővé válnak különböző szocioonomasztikai helyzetek korban és időben is változó névhasználati szokásai. Az is kétségtelen azonban, hogy e tekintetben sok feladat áll még a történeti személynév kutatás előtt. Az ómagyar kor személynévrendszeréről és személynévhasználatáról egyre világosabban kirajzolódó kép mindenesetre már a jelen megvilágításában is alkalmasnak bizonyult arra, hogy ezen az alapon elindulva megkíséreljük feltérképezni a régi magyar nyelv két legjelentősebb tulajdonnévfajtájának, a személynéveknek és a helyneveknek a rendszertani kapcsolatait. Erre vállalkoztam a dolgozatom 3. fejezetében.

3.3. A személynévek szerepe a helynévalkotásban nemcsak a magyar nyelvben jelentős, hanem a nyelvekben általában is univerzális jegynek tekinthető. Szemantikai értelemben a tipikus motivációs hátteret a személynévi helynévadáshoz a birtoklás kifejezése jelenti, de emellett más típusú kapcsolatot is rögzíthet az efféle helynévadási mód. Morfológiai szempontból a személynévi alapszó különféle helynévstruktúrákban jelentkezhet: a magyar névtörténeti szakirodalomban magának egyfajta különleges státuszt kivívott formáns nélküli (ún. pusztá) személynévi

helynévadás (pl. *Üllő, Vezekény*) mellett alakulhatnak különféle képzőkkel (pl. *Petri, Karácsond, Tokaj*) és földrajzi köznévvvel összetételt alkotva is (pl. *Péterlaka, Aba nagyuta, Egrimihályháza*) személynévi eredetű helynevek. Az összetett névszerkezetek között jellegzetesen másodlagos szerkezeti típust is találunk: a *Péterbocsárd, Kelemenessnyékje* típusú elnevezések részben falvak birtokosok közötti felosztásának, részben pedig a településnévi homonímia megszüntetésének köszönhetik létüket. A személynévi helynévadás strukturális (és keletkezéstörténeti) típusai a névrendszer történetének bármely korszakában létrejöhetnek ugyan, de közöttük a névmodelljeik gyakoriságát illetően az egyes időszakokban akár jelentős eltéréseket is megfigyelhetünk.

3.3.1. A személynévi helynevek általános elméleti kérdéseit taglalva mindenekelőtt e névadási mód európai helyzetét tekintettem át, és kitértem arra is, hogy melyek azok az elméleti problémák, amelyek az európai névkutatók figyelmét a személynévi helynévadás kapcsán elsősorban felkel tették. Egyeseknél a tipológiai leírások részeként került elő ez a névtípus, mások a személynévi helynevek kapcsán a morfológiai szerkezetükre koncentráltak, de igen jellegzetesek az olyan szakmunkák, amelyek szerzői az adott névrendszer nyelvi-etimológiai rétegződésének bemutatása során érintették a személynévi helynevek problematikáját. Az általam e munka keretei között képviselt névelméleti felfogás részben összhangban van az európai és a hazai kutatási szemlélettel, támaszkodik azok eredményeire, részben viszont máshová helyezi a hangsúlyokat.

Nyomatékosan vettem figyelembe egyrészt a névadási aktus tudatos voltát, amit különösen a településnevek körében számos körülmény támogatni látszik; másrészt pedig maguknak az egyes személynévfajtáknak a helynév-alkotásban játszott szerepére is mindvégig tekintettel voltam. Ez utóbbi szempontot ráadásul dinamikus megközelítésben alkalmaztam, azaz a változási folyamatok kronológiai ívét is igyekeztem megrajzolni. Az így kapott eredmények pedig további megerősítést adták annak a történeti folyamatnak, amit a személynévek vizsgálatakor vázoltunk: a referáló személynévek kategóriája s azon belül is a latin eredetű (egyházi) személynévek egyre fokozódó dominanciája ugyanis nemcsak a személynévadásban jelentkezik az ómagyar korban, hanem közvetlenül érezteti a hatását a személynévi alapú helynévadásban is. Az is megmutatkozott mindamellet, hogy a személynévrendszer átstrukturálódása csak némi késéssel tükröződik a helynévadásban.

A személynévi helynévadás kapcsán fontos összefüggésre mutathattunk rá a személynévek gyakorisági viszonyai és a helynévadás aktusa során alkalmazott névstruktúra között. Úgy tűnik ugyanis, hogy a gyakori személynévek jóval ritkábban használatosak formáns nélküli (metonimikus) helynevekként, mint a kevésbé gyakori személynévformák. A nagy gyakoriságú személynévekből (amelyek főképpen az egyházi, latin eredetű személynévek köréből kerültek ki) inkább névformánsokkal (képzőkkel, földrajzi köznevekkel) alakultak helynevek. Ezt az összefüggést a helynévstruktúrák kapcsán elvégzett, személynévekre koncentrált vizsgálatok egyértelművé tették.

3.3.2. A történeti helynév-tipológia közel egy évszázados hagyományokra tekint vissza, s mint a nagy múltú és nagy hatású elméleteknek általában, ennek is vannak ma is érvényes gondolatai, de nem csekély számban akadnak olyan tételei is, amelyek revíziója mind a nyelvészeti, mind pedig a történettudományi kutatások érdekében egyre sürgetőbbé vált. E megközelítés kezdetektől erős történeti irányultságát és érdeklődését nem kísérte a névadatoknak a nyelvi szempontokat előtérbe állító vizsgálata, ahogyan a történeti helynév-tipológia egyes alapgondolatainak indokoltságát sem kérdőjelezte meg a nyelvészeti kutatás. Pedig megítélésem szerint éppen ezen a ponton célszerű kezdeni a keretek újragondolását. A névtípusok kronológiai határainak a kijelölését alapvető feladatként határozta meg a helynév-tipológia főképpen azzal a céllal, hogy a forráshiányos korszakok vizsgálatát elősegítse. Azok a törekvések ezért, amelyek a KNEZSA–BÁRCZI-féle történeti helynév-tipológia revízióját magukra vállalták, elsősorban ezeknek a kronológiai határoknak a kitágításával foglalkoztak, s mindközben a tipológia alapvetően történettudományi közelítésmódja mit sem változott. Véleményem szerint mindaddig, amíg a sarokkövek nincsenek (nyelvi oldalról is) megfelelően lerakva, bármiféle építkezés hibás konstrukcióhoz vezet. Az alapkövek elhelyezése pedig részben azon múlik, hogy miképpen fogjuk fel a névtípusoknak a keletkezési folyamatát és a változásait, mennyiben illesztjük ezt hozzá ahhoz a felfogáshoz, amit a nyelvi változások természetéről ma leginkább vallunk, s hogyan határozzuk meg ebben a keretben a produktivitás és az analógia viszonyát.

3.3.3. A formáns nélküli (ún. pusztá) személynévi helynévadás kérdését régtől fogva számos mítosz övezi. Ezt szokás hagyományosan a legősibb, a legjellegzetesebben magyar helynévtípusnak tekinteni, amely a magyarság szomszédságában élő népeknél ismeretlen, megvan viszont a törökség névadásában, ami a névtípus nomád kori gyökereire mutathat. Idővel azon-

ban a helyét a névadásban más névszerkezeti típusok, főképpen a személynévvel összetett helynevek veszik át. Ezeket a régtől hagyományozódó állásfoglalásokat objektíven mérlegelve azonban azt látjuk, hogy szemantikai szempontból ez a névtípus nem minősül a névrendszerben különleges státuszú elemnek, hiszen a hely és a személy viszonyát kifejező elnevezések (különösen a műveltségi nevek körében) minden nyelvben, minden korban a helynévadás központi elemei közé tartoznak. Ez nyilvánvalóan azzal az igen régi és alapvető emberi igénnyel áll összefüggésben, amely a föld birtoklásának tényét mindenkor igyekezett valamilyen formában rögzíteni. Ez az igény pedig a névadás rendszerében az idők folyamán úgyszólván semmit sem változott: ez a szemantikai jegy a legrégebbi írott forrásaink magyar helynévi szórványai körében éppúgy feltűnik (pl. 1055: *olup, culun, knez, mortis, ursa, opoudi, thelena* stb.), mint ahogyan nagy súllyal van jelen a mai névanyagban is (pl. Tapolcafőről *Balassa-akácos, Bogács*). Nyelvi megformáltságukat tekintve a *Bátor, Ábrány*-féle helynevek szintén nem különlegesek, hiszen az őket létrehozó metonímia a magyar helynévadásban, de általában a magyar nyelvben is tipikus és gyakran használatos eszköz szavak és nevek alkotására egyaránt. A környező népek névadási gyakorlatában valóban nem jellemző e névalkotási mód használata, noha egyes nyelvekben másodlagosan és részben nyelvi interferenciahatásokra létrejöhetnek formáns nélküli helynevek.

A formáns nélküli személynévi alapú helynévadás időbeli viszonyait tekintve a névadatok és a helynévadás általános törvényszerűségei alapján azt a véleményt látom megalapozottnak, amely a névalkotás e módjával a magyar helynévrendszer történetének minden korszakában számol. Ezt igazolják egyrészt maguk a helynévadatok, de erre mutat a metonímia jelentősége is a magyar nyelvben: nincs okunk ugyanis azt feltételezni, hogy egy ilyen alapvető szerepű szó- és névalkotási mód egy bizonyos szócsoporthoz, a személynévi lexémákat illetően csak egy meghatározott időszakban funkcionált volna.

3.3.4. A helynévképzés mint morfológiai eszköz a személynévi helynevek alkotásából ugyancsak kivette a részét. E névalkotási módnak a dolgozatomban csak néhány elméleti kérdését érintettem, alapvetően két gondolat köré rendezve a mondandómat. Kitértem e névtípus esetében is arra, hogy az egyes személynévfajták milyen módon vesznek részt a névalkotási folyamatban, másrészt pedig a személynévképző és a helynévképző elhatárolásának nehézségeiről szóltam részletesebben. Ez utóbbihoz kapcsolódóan az ilyen struktúrájú helynévalakulatok változásviszonyaira is kitér-

tem. Abban a kérdésben, hogy az *Acsád*, *Görbed* morfológiai szerkezetű helynevekben a képzőmorféma személy- vagy helynévképző státuszú elem-e, többféle fogódzó segítheti valamelyest a választadást. Leginkább megbízható döntést akkor hozhatunk, ha az oklevél szövege említést tesz a helynek nevet adó személyről is (pl. 1300>1338: Nicolai filio *Gurbeth* ... p. *Gurbeth*), a hely- és a személynévi adat nyelvi megformáltsága ugyanis ilyen esetekben egyértelműen megállapítható. Fontos támpontként szolgálhatnak továbbá a személynév-gyakorisági viszonyok is, és bizonyos mértékig segíthetnek a képzőfunkció valószínűsítésében az adott személynév morfológiai kapcsolatai (névbokra) is.

3.3.5. Az összetétellel alakult, földrajzi köznévi utótagú helynevek körében ismeretes egy olyan sajátos keletkezéstörténeti háttérű névcsoport, amely a helynevek (főleg településnevek) létrehozását bizonyítottan is tudatos névadási aktus eredményeként hozza elénk. A magyar nyelvterület bizonyos részein a 13–14. században meginduló falutelepítésekre s ebben a kenézek faluszervező és névadó tevékenységére érdemes ebben az összefüggésben kiemelt figyelmet fordítanunk. Az így keletkezett elnevezéseknek ugyanis nemcsak a motivációs háttere állapítható meg teljesen egyértelműen, hanem a névadás tudatos jellegéhez sem igen férhet esetükben kétség, ráadásul szerkezeti szempontból is meglehetősen homogén kategóriát alkotnak (az alapító kenéz neve + *falva* struktúrában). A földrajzi köznévi utótagú személynévi helyneveknek van ugyanakkor egy meglehetősen problematikus típusa is: a *villa Petri*, *terra Cosme*-féle okleveles említések mögött ugyanis az élő, beszélt nyelvi forma megállapítása, azaz az adatok pontos névszociológiai értékének a meghatározása komoly nehézségekbe ütközik. Az ilyen adatok formáns nélküli *Péter*, *Kozma* névformákat éppúgy rejthetnek, mint összetett *Péterfalva*, *Kozmafalde* elnevezéseket. A latinizált (latinra fordított) helynévalakulatok használati értékének ügyében akkor látunk tisztábban, ha az oklevelek megszövegezésének szabályait, s ezen belül a latinizálási normákat a tudományos kutatás módszeresen feltárja. A névhasználati értékkel összefüggésben kell végül arra is utalnunk, hogy a személynév-történeti szakirodalom az 1335: *Egri-mihalhaza*, 1337: *Deseufiastephanloka* típusú, személynévi első névrészt tartalmazó összetett névformák valós létezését — a személynévi előtagra, illetve a teljes helynévszerkezetre nézve egyaránt — kétségbe vonja. A kétegyeteket többféle érvet felsorakoztatva igyekeztem munkámban eloszlatni.

A helynévi utótagú személynévi helynevek bemutatása során a névtípus háttérében meghúzódó településtörténeti és ezzel összefüggő nyelvi ténye-

zöket állítottam a vizsgálatok középpontjába. Úgy vélem ugyanis, hogy az 1317/1323: *Gyurghkery*, 1263/1466/1476: *Abelbodon*, 1322: *Ernefyaste-phanpaulia* elnevezések keletkezésének fő mozgatórugóit és a névtípus nyelvi jellegzetességeinek magyarázatát ebben találjuk meg. Főleg a faluosztódás eredményeként bekövetkező névosztódás folyamata nyelvileg nagyon változékonnyá tette a névtípust, különösen pedig annak a személynévi névrészt, ez ugyanis a birtokos cserélődésével maga is gyakran módosult.

4. A személynévi lexémát tartalmazó helynevek a magyar helynévadás egyik legjellegzetesebb névtípusát alkotják. Ez az alapvonás ugyanakkor nemcsak a magyar helynévrendszerre érvényes, hanem — a névadás mögött meghúzódó univerzális kognitív-pragmatikai tényezőknek köszönhetően — a nyelvek névrendszerére általában véve is. A személynévi helynévadás szemantikai háttere, minthogy ez nyelven kívüli körülményekkel áll összefüggésben, aligha mutat lényegesebb eltéréseket az egyes nyelvek esetében. A nyelvi megformáltság terén azonban megfigyelhetünk nyelvspecifikus jelenségeket: elég, ha csupán a formáns nélküli személynévi helynévadás sajátos helyzetére utalunk. Megítélésem szerint a Kárpát-medencei névadási és névhasználati folyamatokat akkor láthatjuk tisztán, ha azokat szélesebb kontextusba, tágabb összefüggésekbe helyezzük. Mindezek fényében a magyar történeti helynévkutatás egyik fontos feladatának azt tartom, hogy a személynévi helynévadás helyzetét a magyar nyelvbeli funkcionálásának megismerésével összhangban európai viszonylatban is felmérje. Ezáltal derülhet fény e névtípus azon sajátosságaira, amelyek univerzális jellegűek, és ez a kutatás világíthat rá arra is, hogy melyek azok a rendszerjegyeik, amelyek viszont az egyes nyelvek belső szabályainak engedelmesskednek.

A személynévi helynévadás vizsgálata csakis akkor lehet teljes, és akkor hozhat megnyugtató eredményeket, ha a helynévadáshoz alapul szolgáló elemcsoport maga is alapos feldolgozásban részesül. Ezt a kritériumot szem előtt tartva láttam szükségesnek azt, hogy a személynévi és a helynevek rendszerkapcsolatait feltáró dolgozatomban a személynévi rendszertani leírásának és az ómagyar kori személynévadásnak ugyanolyan tág teret szenteljek, mint magának a személynévi helynévadás kérdésének. A koherens megközelítés, a funkcionális nyelvészeti nézőpont — reményeim szerint — ennek az egész névrendszert meghatározó névadási gyakorlatnak azokat a jegyeit is a felszínre hozta, amelyekről a helynévkutatás mindeztidáig kevésbé tudott.

4. Az értekezés témaköréből készült publikációk

Könyvek

1. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 4. Debrecen, 2001.
2. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye helynevei)*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 6. Debrecen, 2001.
3. *Településnevek változástipológiája*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 14. Debrecen, 2008.
4. TÓTH VALÉRIA et al., *Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Szerk. Hoffmann István. A Magyar Névarchívum Kiadványai 9. Debrecen, 2005.
5. (HOFFMANN ISTVÁN–RÁCZ ANITA)–TÓTH VALÉRIA, *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye*. Debrecen, 1997. 2. *Doboka–Győr vármegye*. Debrecen, 1999. 3. *Heves–Küküllő vármegye*. Debrecen, 2012.

Lektorált tanulmányok

1. Birtokos jelzős szerkezetű mikrotoponimák a korai ómagyar korban. *Magyar Nyelvjárások* 33 (1996): 59–70.
2. Vizsgálódások a korai ómagyar kor képzett neveinek körében. *Magyar Nyelvjárások* 34 (1997): 147–70.
3. Ómagyar helyneveink és a névföldrajz. *Magyar Nyelvjárások* 35 (1998): 121–34.
4. A helynevek jelentéstani vizsgálatához. *Névtani Értesítő* 21 (1999): 55–61.
5. Helynevek a helynevekben. *Magyar Nyelvjárások* 37 (1999): 435–42.
6. A helynevek lexikális szerkezetéről. *Folia Uralica Debreceniensia* 8 (2001): 643–655.
7. A helynévmodellek nyelvföldrajzi vizsgálata a korai ómagyar korban. *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet*. Szerk. Hoffmann István–Juhász Dezső–Péntek János. Debrecen, 2002. 127–138.
8. Archaizmusok és neologizmusok a magyar helynevekben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1 (2004): 183–207.
9. The Changes of the Hungarian Settlement Names. In: *Settlement Names in the Uralian Languages. Onomastica Uralica* 3. Debrecen–Helsinki, 2005. 135–53.

10. Változásmodellek a településnevek körében. *Névtani Értesítő* 27 (2005): 125–36.
11. A templomcimből alakult településnevek változásáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2 (2006): 31–46.
12. A templomcimből alakult településnevek keletkezési körülményeiről. *Magyar Nyelv* 103 (2007): 408–19.
13. A településnevek változási érzékenységről. In: *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN–JUHÁSZ DEZSŐ. Debrecen–Budapest, 2007. 57–65.
14. Többnevűség a településnevek körében. In: *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi konferencia előadásai*. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA–N. CSÁSZI ILDIKÓ. Bp., 2008. 285–93.
15. Settlement name strata in the multilingual Carpathian Basin. *Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. Toronto, Kanada, 2008.08.17–2008.08.22*. Szerk. WOLFGANG AHRENS–SHEILA EMBLETON–ANDRÉ LAPIERRE. Toronto, 2009. 989–995.
16. Elmélet és módszer a történeti helynévkutatásban. *Névtani Értesítő* 31 (2009): 175–83.
17. Adalékok személynévi eredetű településneveink nyelvi kérdéseihöz. In: *Magyar Nyelvjárások* 47 (2009): 43–59.
18. Egy sajátos morfológiai jelenség a régi magyar helynévadásban. Az -é birtokjel helynévalkotó szerepéről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5 (2010): 17–32.
19. Strata of Ethnic, Languages and Settlement Names in the Carpathian Basin. *Namenkundliche Informationen* 98 (2010): 135–146.
20. Széljegyzetek a Szovárd-kérdéshez. *Magyar Nyelvjárások* 48 (2010): 5–22.
21. Change Typology of Toponyms. *Acta Onomastica* 52 (2011): 179–189.
22. Patrocinny Settlement Names in the Carpathian Basin. In: *Patrocinny Settlement Names in Europe. Onomastica Uralica* 8. Edited by VALÉRIA TÓTH. Debrecen–Helsinki, 2011. 175–206.
23. Adalékok Árpád-kori személynéveink -ó/-ő képzőjéhez. In: *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. Szerk. Csiszár Gábor–Darvas Anikó. Budapest, 2011. 363–368.
24. Gondolatok a településnév-korrelációkról. *Névtani Értesítő* 33 (2011): 213–24.

25. Patrocíniumi településnevek Európában. Egy nemzetközi kutatási program eredményei. *Magyar Nyelv* 108 (2012): 292–303.
26. Patrociny Settlement Names in Europe. The findings of an international research programme. *Beiträge zur Namenforschung* 47/3 (2012): 311–25.
27. Etimológiai, hangtörténeti megjegyzések Anonymus egy személynévéhez. *Magyar Nyelvjárások* 50 (2012): 51–76.
28. Szempontok a középkori források személynévi adatainak értékeléséhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 109 (2013): 227–54.
29. Von *Heidelbeerberg* bis *Heidelberg*. Veränderungsprozesse der Ortsnamen. In: *Sprachentwicklungen und kulturelle Differenzierungen*. Hrsg. von BEATE HENN-MEMMESHEIMER. St. Ingbert, 2013. Megjelenés alatt.
30. Az oklevelek személyjelölő szerkezeteinek névhasználati értéke. *Magyar Nyelvjárások* 51 (2013). Megjelenés alatt.
31. Szempontok a 13–14. századi nemzetségnevek értékeléséhez. *Századok* 148 (2014): 471–94.
32. (Hoffmann, István)–Tóth, Valéria, Viewpoints on the Cognitive-Pragmatic Description of Personal names. *Word* 2014. Megjelenés alatt.

Szerkesztett kötetek

1. *Patrociny Settlement Names in Europe. Onomastica Uralica* 8. Edited by VALÉRIA TÓTH. Debrecen–Helsinki, 2011.